

Delo *Razlaga sanj*, ki je izšlo na Dunaju novembra 1899 (z letnico 1900), je po splošnem konsenzu Freudovo najpomembnejše delo; s tem mnenjem bi soglašal tudi Freud sam, ki je v predgovoru k tretji pregledani angleški izdaji (1931) zapisal: "Delo vsebuje, celo po moji današnji sodbi, najdragocenejše od vseh odkritij, kar se mi jih je posrečilo napraviti. Uvida in spoznanja, kakršno je to, je nekdo deležen samo enkrat v življenju". Toda ko je kasneje Ernestu Jonesu na vprašanje, katera so njegova najdražja dela, odgovoril, da sta to "Razlaga sanj" in "Tri razprave k teoriji seksualnosti", je z mirnim nasmehom dodal: "Zdi se mi, da je moja usoda to, da odkrivam samo očitne stvari: da imajo otroci spolne občutke /feelings/, kar ve vsaka varuška; in da so nočne sanje prav toliko izpolnitev želje kakor dnevno sanjarjenje" (E. Jones, *The Life and Work of Sigmund Freud, Abridged*, Penguin, Harmondsworth 1974, str. 299). Delo je bilo natisnjeno v 600 izvodih, vendar je bila 1. izdaja prodana šele po osmih letih. Druga izdaja je izšla 1909, nato pa je delo za Freudovega življenja izšlo še v šestih izdajah - 8. izdaja 1930. leta. Kritika je delo slabo sprejemala ter ga v bolj dobronamernih recenzijah štela za delo umetnika, ne pa znanstvenega raziskovalca. Še celo leta 1927 je profesor Alfred E. Hoche iz Freiburga v knjigi *Das träumende Ich* uvrstil Freudovo teorijo sanj v rubriko "misticizem sanj". Prva prevoda knjige *Die Traumdeutung* sta bila angleški in ruski, oba že leta 1913. To delo je nato postalo aksiom psihoanalitične teorije in prakse ter danes spada v klasiko znanstvene literature; zabeleženo je tudi v enciklopedičnem slovarju *Lexikon der philosophischen Werke* (Stuttgart, Kröner, 1988), ki na kratko opisuje in označi vsebino 1147 filozofskih temeljnih del.

Delo "Die Traumdeutung" ni hermenevtika sanj, kakor bi lahko sugeriral naslov "razlaga" oz. "tolmačenje" sanj; Freud namreč obravnava sanje kakor rebus, katerega elementi so sanjske podobe, ki jih je treba obravnavati v njihovi označevalni vrednosti, da bi mogli tako črkovati sporočilo sanjskega rebusa (prim. J. Lacan, *Écrits, Éditions du Seuil*, Paris, 1966, s.v. *Traumdeutung*). Preprosto rečeno to pomeni, da Freudova teorija sanj upošteva odnos med sanjami ter osebno življenjsko zgodovino/zgodbo sanjalca. Prav s tem se Freud bistveno razlikuje od razpravljanja o sanjah, kakor je prevladovalo pred njim in o katerem izčrpno poroča v I. odseku z naslovom "Znanstvena literatura o problemih sanj" (str. 29-116). Prva izdaja je vsebovala tudi seznam okrog osemdeset knjig o sanjah, ki jih je Freud v tekstu tudi večinoma citiral.¹

¹ V bibliografiji je navedena tudi razprava Antona Šantla (1845-1920) "Poskus razkladbe nekaterih pomenljivih prikazni spanja in sanj", *Jber d. k. k. Staats-Gymn. in Görz/Gorica/(Progr. Gymn.)*, 24, 1874, str. 42-57.

Razlaga sanj je po Freudu prednostna pot do psihoanalize oz. do spoznanja nezavednega, ali kakor se glasi pri Freudu: "Razlaga sanj je namreč *via regia* do poznavanja nezavednega v duševnem življenju" (Studienausgabe, str. 577). Sanje kajpak niso nezavedno: toda za psihoanalizo imajo izjemen pomen zato, ker so fenomen normalnega psihičnega življenja, ki je izoblikovan po enakih zakonitostih kakor simptom, dasiravno niso bolezenski simptom, kakor poudarja Freud v svojem prikazu psihoanalize za zbirko "Die Medizin der Gegenwart in Selbstdarstellungen" (Fischer Taschenbücher 6096, Frankfurt 1976, str. 75). Zato psihoanaliza ni samo pomožna znanost psihopatologije, temveč nov diskurz. Če je torej na vprašanje Ptolemaja I. "Ali obstaja neka krajša pot v geometrijo kakor je študij Elementov?" Evklid odgovoril, da ni kraljevske poti v matematiko (*basilikòn atrapòn epì geometrián*), bi se torej zdelo, da smo ob psihoanalizi pred neko vednostjo, ki ne pozna nobene teoretske strogosti. Razlaga sanj ima namreč privilegirani pomen, ker preko izkustva sanj - kar je vsem dostopna *via regia* - neposredno vstopimo v osrednjo psihoanalitično problematiko, to je teorijo subjekta, na kar opozarja Lacan v XI. Seminarju: "Ne pravim, da vpeljuje Freud subjekt v svet ..., zakaj uvede ga Descartes. Rekel pa bom, da se Freud obrača na subjekt, da bi mu rekel tole, to pa je novo - *Tu, v polju sanj, si pri sebi doma. Wo es war, soll Ich werden.*" (Štirje temeljni koncepti psihoanalize, Ljubljana, CZ, 1980, str. 62.)

V IV. odseku "Razlage sanj" Freud podaja zgoščeno definicijo bistva sanj: "*Sanja je (kostumirana, maskirana, transponirana) izpolnitev neke (zatrte, potlačene) želje.*" (Studienausg., str. 175). V dozvednem nesmislu teksta sanj (manifestna vsebina sanj) Freudu uspe odkriti nek drug, sanjalcu prikrit pomen oz. smisel. Da pa bi razložili to vsebino, je potrebno zasledovati komplicirane poti nočnega "dela sanj" in odkriti latentno misel sanj, ki jo 'cenzura' zatira. Freudu torej ne gre za hermenevtiko sanj, ki naj bi razkrila domnevne, a neeksistentne "globine" nezavednega, temveč ga zanimajo postopki dela sanj, postopki elaboracije v sanjah².

Vzrok sanj so poleg somatskih dražljajev pogosto dnevni ostanki, ki se večje na potlačene prizore iz otroštva ter izzovejo nezavedno željo (vir sanj), ki sili k izpolnitvi. Ker vzdraženje, ki ga vzbudi želja, ogroža spanje, je skozi delo sanj želja predočena v šifrirani obliki in transponirana po zakonih zgostitve in premestitve. "Sekundarna obdelava" sanjske formacije oz. tvorbe je v tem, da so elementi sanj izoblikovani v neko relativno koherentno in razumljivo sceno, kljub siceršnji absurdnosti sanj. Razlaga določene sanje v analitičnem pogovoru s terapevtom šele omogoča analizantu neko srečanje z nezavednimi konflikti njegove življenske oz. osebne zgodovine, saj analizant brez tega ne obvladuje teh konfliktov, kakor tudi ne razpolaga z njimi.

V VII. odseku "K psihologiji sanjskih procesov" Freud razvija teorijo o načinu delovanja duševnega življenja, ki jo poznamo kot prvo psihično topiko. O tem odseku E. Jones poroča: "To je najtežje in najbolj abstraktno od vseh Freudovih spisov. Bal se ga je že vnaprej, toda ko je prišel do odločilnega trenutka, ga je pisal hitro "kakor v sanjah" Pismo 20. junija 1898 in ga dokončal v nekaj tednih ..." (E. Jones, o.c., str. 306.) Poznano je, da prvi topični model sestavljajo trije sistemi: Nezavedno, Predzavestno ter Zaznavanje-Zavest. To prvo topično teorijo je Freud potem še dopolnjeval v svojih metapsiholoških spisih iz l. 1915 ter še prej v spisu "Teze, formulirane o dveh načelih

² Velika ilustrirana Enciklopedija, Človek, Ljubljana, MK, 1983, str. 148 podaja z ilustracijami opremljen primer dispartne razlage iste sanje pri Freudu in Jungu.

psihičnega dogajanja" (1911), ki po svoji pregnantnosti spominjajo na Marxove Teze o Feuerbachu.³ Dr. Gerda Pagel takole podaja vsbino tega odseka: "S pomočjo prostorsko orientiranega 'modela' psihe Freud razloži halucinatorični značaj sanjanja kot vnezajšnje gibanje (regresija) vzdraženja od sistema 'Predzavestno' k sistemu nezavednih 'spominskih sledi'. Časovna dimenzija osvetljuje genezo človekove želje in napravi razumljivo regresijo od sedanjega doživljanja k potlačnim prizorom iz otroštva. S stališča dinamičnega opazovanja pa Freud na koncu razvije razlikovanje med obema regulacijskima principoma duševnega življenja (načelo ugodja in načelo realnosti), ki registrata primarni oz. sekundarni proces. Na tem mestu najde svojo osvetlitev proces 'potlačitve' kot zavračanje afektov, ki jih spremlja neugodje." (Lexikon der philosophischen Werke, o.c. s.v. Die Traumdeutung.)

Razprava o regresiji ima posebno vrednost zaradi te sheme psihičnega aparata, ki kljub nekaterim težavam in paradoksom, na katere opozarja J. Lacan v svojem Seminarju II, še vedno tvori izhodišče za materialistično definicijo fenomena zavesti. Ob tej shemi Freud pripominja, da ne smemo stavbnega odra zamenjati za zgradbo samo; to sugestijo se Freudov pristop k razlagi duševne dejavnosti bistveno razlikuje od začetnika psihologije Aristotela. Aristotelova definicija duše kot "elementarne dejavnosti organov naravno organiziranega telesa" zahteva ravno sovpadanje pojasnitvenega modela in realnosti. Tako je vzporedno branje Aristotelovega spisa *De anima* ter te Freudove razprave lahko koristno za ponazoritev bistvene divergence med Aristotelovo psihologijo ter Freudovim pristopom k opisu duševnega življenja.

Temeljnega pomena za Freudovo teorijo sanjanja teza o regredientnem značaju sanjanja. Regresije ni nujno dojeti samo v treh pomenih, ki jih navaja Freud (topografska, časovna in formalna regresija), temveč je treba regresijo dojeti tudi v smislu koncepta analize (*analysis*) grške matematike, kakor ga je definiral Pappos (*Synagogé*, VII, 1-2) in nazadnje predstavil A. Szabó v svoji interpretaciji monumentalnega Papposovega paragrafa⁴. Sanjska vizija ima lahko funkcijo *reductio ad absurdum* moralne pozicije sanjalca, ali pa sanje fungirajo kot "odkritje premis" v matematični analizi, saj sanjske vizije nakazujejo razreševanje problemov in "simptomov" subjekta. Pomanjkljivost sanjskih podob je le v tem, da sanjalec ne ve, da so sanje premise za rešitev problema, seveda problema osebne zgodovine sanjalca. Nekoliko hiperbolično bi lahko rekli, da regredienten značaj sanj pove, kako so sanje lahko tisti dogodek, ko "materija" oz. "snov misli", ne da bi se zavedala pomena svoje vizije, ali kakor pravi Lacan v XI. Seminarju: "... naša pozicija v sanjah je navsezadnje v tem, da smo vseskozi tisti, ki ne vidi." (o.c. str. 104) Sanje postanejo smiselne šele skozi

³Prim. S. Freud, *Metapsihološki spisi*, Studia humanitatis, Ljubljana, 1987, str. 761. Za drugo psihično topiko Jaz-Nad jaz-Ono prim. uvodno besedo k prevodu Freudovega spisa "Jaz in Ono" (1923) v Razpolu 2, Glasilo Freudovskega polja, Problemi 10-11 (1986), letnik XXIV, str. 134-136.

⁴Cf. Pappos, "Polje analize", v: *Od Galileja do Platona*, Analecta, Lj. 1985, str. 22 sl. ali v: Hitchcock, *Analecta*, Ljubljana, 1984, str. 122; A. Szabó, "Working Backwards and Proving by Synthesis", v: Hintikka-Remes, *The Method of Analysis, Its Geometrical Origin and Its General Significance*, Dordrecht 1974, str. 118-129. Parafrazo Papposovega teksta z zelo instruktivnimi komentarji je najti v delu Georgea Polye: *Kako rešujemo matematične probleme*, prev. Ž. Knap, DDU Univerzum, Sigma 40, Ljubljana 1985, str. 135-142.

postopek analize: brez nje je jezik sanj nerazločen in nerazumljiv ali kakor pravi o njih Penelopa v Odiseji: sanje so *akritómythoi* (XIX, 560), jezik sanj je nerazumljiv⁵.

V psihoanalizi razlaga sanj ohranja svojo vrednost tako na ravni terapije kot na ravni teorije. Freudova teorija sanj je izhodišče za Lacanovo topiko imaginarnega in za njegovo teorijo jaza, če omenimo samo tematiko prvih dveh Lacanovih seminarjev (1953-1954 in 1954-1955). V sanjah se da videti, kaj je subjekt in kaj je "umetelnost" (facticité) travmatizma, ki ga določa (Štirje temeljni koncepti ..., o. c. str. 93). Znamenita Lacanova teza, razvita ob Merleau-Pontyjevi tematizaciji Zhuang Zijevega (Čuang-Ce) paradoksa - Zhuang Zi sanja, da je metulj; ko se zbudi, pa se vpraša, kako ve, da ni *zdaj* metulj, ki sanja, da je Zhuang Zi -, da smo v svojem vsakdanjem življenju, v realnosti, zgolj zavest svojih sanj, ta teza, ki jo S. Žižek razvija v kontekstu psihoanalitične teorije ideologije⁶, z moralnega vidika pomeni, da običajno v realnosti ravnamo tako, kakor kaže sanjska vizija, ne da bi se tega neposredno zavedali, ne da bi to "videli".

Našo pot razlage lahko ilustriramo z naslednjim preprostim sanjskim prizorom: "Neka oseba je sanjala ... o otroku, o dojenčku v njegovem začetnem stadiju nemoči, ki leži na hrbtu kakor majhna obrnjena želva in krili s svojimi štirimi udi... Iz določenih razlogov sem bil takoj izzvan, da sem osebi, ki mi je pripovedovala o tej sanji, dejal - *Ta otrok, to je subjekt, o tem ni nobenega dvoma.*" (J. Lacan, *Le moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*, Séminaire II, Paris, 1978, str. 57). Odveč je reči, da subjektivnost sanj ne pomeni, da psihoanaliza sprejema Artemidorovo tezo, po kateri sanje govorijo o določenem bivajočem, izražajo bivajoče, kar je Artemidor podkrepil z etimologijo besede *óniros* (sanje) kot *tó ón eirein* - "izrekat, izražati bivajoče" (Artemidorus Daldianus, *Oneirokritiká*, I, c. 1). Sanjanje oz. "delo sanj" je za psihoanalizo pomembno samo zato, ker napravi razumljiv sistem psihičnega delovanja, ali kakor pravi Lacan: "Nas pa zanima prav tkanina, ki ta sporočila (sc.sanje) obviija, to se pravi mreža, kamor se kdaj pa kdaj kaj ujame." (Štirje temeljni koncepti ..., o. c. str. 62.)

Na koncu te spremne besede naj omenimo še primer sanj iz Pindarja, ki po svoji spekulativni kompleksnosti spominjajo na Zhuang Zijev paradoks. V 8. pitijski odi (VIII. 95-96) pravi Pindar: "Kdo je kaj? Kdo pa ni nekaj? Sence sen je človek".⁷ V tej izjavi "človek je sanja neke sence" (*skiás ónar ánthropos*), ki bi jo bilo vredno natančneje

⁵ Po grškem pojmovanju so bile sanje otroci Noči (Hesiod, Teogonija 212-3): kasnejši pesniki so dali bogu sanj ime Morfeus ("Oblikovalec"), ki je sin Hipnosa (personifikacija spanja); sanje personificira tudi Fantasos ("Prikazovalec", "Iluzionist"). Za bogove sanje personificira Okelos ("Podobnik"), ljudem je bog sanj Fobetor ("Strahovalec") (Ovidij, *Metamorfoze*, XI, 633 sl.). Sanje pošilja Zevs ali pa prihajajo iz podzemlja skozi dvoja vrata: "sanje, ki se izpolnijo kot resnične" (*étyma krainousi*) prihajajo skozi roženinasta vrata (*diá keráon*), medtem ko sanje, "ki prinašajo neizpolnjene obete" (*épe akráanta phérontes*), prihajajo skozi slonokoščena vrata (*diá ... elephántos*) (Odiseja, 19, 562 sl.). To homersko razlikovanje, med sanjsko vizijo, ki je v skladu z realnostjo in med varljivimi sanjami oz. med "resničnimi" in "neresničnimi" sanjami pogosto najdemo v kasnejši grški literaturi. Po Homerju so seveda vse sanje "brez moči" in "brezbiti" (*amenénos*), razlikovanje med obema vrstama sanj pa je podano z besedno igro *kéras* (roženina) in *krainein* ("izvršiti, izpolniti") ter *eléphas* in *elepháresthai* ("slonova kost" in "varati"). Homerjeva fina ironija pa je v tem, da se Penelopine sanje uresničijo, čeravno ona sama misli, da njene sanje prihajajo skozi slonokoščena vrata in da so torej neresnične:

"Dvoje je namreč vrat za sanje nebitno bogotne:

ena so delana iz roga, a druga so slonokosténa.

Sanje, ki pridejo v svet skoz vratnice slonokostene,

varajo lè in slepé, govorijo le puhle besede,

druge, ki pridejo v svet skoz vrata iz gladkega roga,

te prinese dopolnjenje, če sanja jih kdo umrljivih.

Moje pa niso od tod, dejala bi, sanje strahotne, kakor že tudi po želji bilé bi sinu in meni!" (Odiseja, 19, 562-569 (prev. A. Sovrè).

⁶ Prim. S. Žižek, *Jezik, ideologija, Slovenci, Ljubljana, Delavska enotnost*, 1987, paragraf "Ideološke sanje", str. 200 sl.

⁷ Pindar: *Lirika*, prev. Kajetan Gantar, MK, Ljubljana, 1980.

analizirati, je presunljivo to, da je projekcija človeškega, humanega, da je torej vprašanje o človekovem bistvu več ali manj nekaj kalejdoskopskega, nekaj, kar pripada redu imaginarnega in s tem ideologiji.

Na koncu še opomba k prevodu besede *Lokalität*, ki v celotni knjigi nastopa samo trikrat, in sicer vedno v podobnem kontekstu kakor v poglavju o regresiji. Besedo sem pustil neprevedeno, je pa nevtralni izraz za prostor nezavednega, ki ne dopušča, kakor meni nevrofiziolog Freud, anatomske razlage v smislu fiziološke možganske lokalizacije (cf. Studienausgabe, str. 72). V primerjavi z zaznavo in zavestjo je prostor nezavednega nek drug kraj, nek nov (drugačen) psihičen prostor, *eine andere Lokalität* (Studienausg., str. 578),neko drugo prizorišče, ki se nahaja v območju med zaznavo in zavestjo.